

نخستین رمان ادبیات انقلاب اسلامی

رمان «سیاه‌چمن»، نوشته مرحوم امیر حسین فردی، را که در سال ۱۳۶۳ منتشر شد، یکی از نخستین رمان‌های ادبیات انقلاب اسلامی به‌شمار می‌آورد. سیاه‌چمن درباره تأثیر انقلاب اسلامی بر زندگی مردم یکی از محروم‌ترین نقاط ایران است. زمان وقوع حوادث داستان فردی به بهار سال ۱۳۵۸ برمی‌گردد. او داستانش را با لحنی روان و به شیوه خطی روایت می‌کند و داستان با فراز و فرودهای واقعی و ماجراهای به‌یادماندنی‌اش، مخاطب را با خود همراه و همدل کند. ماجرای «سیاه‌چمن» در یکی از روستاهای جنوب کهنوج روی می‌دهد. به‌دستور ارباب روستا، بردن گله‌ها به سیاه‌چمن ممنوع شده و گوسفندان خانواده خیرمحمد به این خاطر یکی‌یکی تلف می‌شوند. این ماجرا درگیری‌هایی را میان پسران خیرمحمد و سیف‌الله خان به وجود می‌آورد و…

یکشنبه ۱۱ بهمن ۱۳۹۴ • شماره چهل‌ویک

ا ت ی و ع ه ن و

ادبیات انقلاب اسلامی در گفت‌وگو با جواد محقق

آزادی خواهی وعدالت‌طلبی در روایت انقلاب

• کمیل انتظاری •

• روزنامه‌نگار •

نویسندگان متعددی انقلاب اسلامی را موضوع آثار خود قرار داده‌اند. موافق و مخالف، این انقلاب را در آثار مختلفی از تاریخی و سیاسی گرفته تا شعر و رمان بررسی کرده‌اند. از همان سال‌های نخستین انقلاب، نویسندگان و شاعران انقلابی آثاری را پدید آوردند که در جبهه فرهنگی انقلاب و ادبیات متعهد قرار می‌گرفت. اما ادبیات انقلاب اسلامی چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟ در این باره با جواد محقق، شاعر و نویسنده سابقه کشورمان، گفت‌وگو کردیم که در حال حاضر معاون بنیاد شعر و ادبیات داستانی ایرانیان است.

محقق از افرادی است که همواره نامش در بیشتر جشنواره‌ها و جوایز کتاب و شعر به‌عنوان دبیر یا داور به چشم می‌خورد. سال گذشته و امسال او دبیر جشنواره مطبوعات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و دبیر جشنواره کتاب این کانون بود. افزون بر این، محقق دبیری جایزه سه‌سالانه کتاب دفاع مقدس و جایزه داستان کوتاه کوتاه‌ه (flash fiction) را به‌عهده داشت که در حوزه ادبیات پایداری برپا شد.

■ **ادبیات و شعر انقلاب اسلامی چه ویژگی‌هایی دارد؟ برای مثال یک رمان یا بد چه ویژگی‌هایی داشته باشد تا در زمره ادبیات انقلاب جای بگیرد؟**

درواقع، در اطلاق شعر یا داستان انقلاب بحث‌های مختلفی وجود دارد. اصولاً این نام‌گذاری شامل یک دوره زمانی است یا به‌رویکرد محتوایی ارتباط دارد. در رویکرد زمانی، تقریباً همه آثاری را که پس از انقلاب اسلامی نوشته شده ادبیات دوره انقلاب به‌شمار می‌آورد. اما نگاهی که بیشتر صبغه محتوایی دارد بر آن است که یک اثر ادبی تنها زمانی در زمره ادبیات انقلاب اسلامی قرار می‌گیرد که شاخصه‌های آزادی‌خواهی، عدالت‌طلبی و دین‌محوری را شامل شود. بنابراین با این دو رویکرد کلی، ادبیات دفاع مقدس نیز زیرمجموعه ادبیات انقلاب قرار می‌گیرد. طبیعتاً ادبیات دفاع مقدس بخشی از ادبیات انقلاب است. البته در تقسیم‌بندی دیگر، ادبیات دفاع مقدس بخشی از ادبیات کشور

ماسست که در دوره پس از انقلاب خلق شده است؛ همان‌گونه که ادبیات مشروطه بخشی از ادبیات کشور ما در نظر گرفته می‌شود. اما در رویکرد محتوایی آن دسته از آثاری که به جنگ می‌پردازند در ادبیات انقلاب قرار نمی‌گیرند. درواقع، هر شعر و داستان مربوط به جنگ، ادبیات دفاع مقدس تلقی نمی‌شود؛ ادبیاتی که با مفاهیم فکری و فرهنگی انقلاب گره خورده و با نگاه انقلاب به موضوع دفاع می‌پردازد. ادبیات دفاع اطلاق می‌شود. چراکه اصولاً در نگاه ما جنگ امر مقدسی نیست، بلکه دفاع از سرزمین و حقیقت است که مقدس به‌شمار می‌آید.

■ **رمانی را که به خود انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ می‌پردازد باید در چه گونه یا ژانری قرار داد؟**

این تعریف بسیار ریز و تنگی است که هر کتابی را که به حادثه انقلاب پرداخته باشد، ادبیات انقلاب اطلاق کنیم. این آثار جزو ادبیات انقلاب به‌شمار می‌آیند، چون پس از انقلاب نگاشته شده‌اند. ولی در اصل هر

آثار نویسندگانی چون رضا امیرخانی، احمد دهنقان، حبیب‌احمزراده و... که به چاپ‌های دهم و پانزدهم رسیده‌اند از آثار شاخص ادبیات انقلاب هستند

شعر، داستان یا رمانی که به نوعی با رویکردهای انقلاب همخوان باشد، جزو ادبیات انقلاب قرار می‌گیرد.

■ **با این نگاه وسیع ما آثار زیادی در حوزه ادبیات انقلاب اسلامی داریم. اما چرا بر خلاف جشنواره‌هایی که در ایام مبارک دهه فجر به هنرهای مختلف اختصاص دارند، رمان و داستان چندان پررنگ نیست؟ برای مثال، جشنواره فیلم و تئاتر فجر سالانه در کشور بر گزار می‌شود ولی جشنواره‌ای با عنوان جشنواره رمان یا ادبیات فجر نداریم.**

ما جایزه داستان انقلاب را هر سال برگزار می‌کنیم که قدمت آن اگر از جشنواره شعر فجر بیشتر نباشد، بی‌تردید کمتر نیست. این جشنواره توسط حوزه هنری برپا می‌شود و هفته گذشته اختتامیه آن برگزار شد. از سوی دیگر، مسجد جوادالائمه هر سال بهترین آثار را با عنوان «جایزه شهید غنی‌پور» در حوزه ادبیات انقلاب انتخاب می‌کند.

کتب نو | ۰۹

• کتابگردی •

• رویا افروز •

انقلاب اسلامی در کنار هشت سال دفاع مقدس، کودتای ۲۸ مرداد، جنگ جهانی دوم و انقلاب مشروطه مهم‌ترین رویدادهای صدسال اخیر ایران را تشکیل می‌دهند. آثار مکتوب بسیاری از این رویدادها الهام گرفته‌اند و شاعران و نویسندگان زیادی تحت تأثیر این رخدادها به خلق آثار ادبی دست زده‌اند. کتابگردی این هفته به معرفی چند اثر درباره انقلاب اسلامی اختصاص دارد.

■ **ده شاعر انقلاب از نگاه یک افغان**

محمد کاظم کاظمی، شاعر افغان که سال‌هاست در ایران زندگی می‌کند، در کتابی با عنوان «ده شاعر انقلاب» به نقد و بررسی ده تن از شاعران شاخص انقلاب اسلامی پرداخته است. او در این کتاب با تمرکز بر دهه ۶۰ و ۷۰ قیصر امین‌پور، مهردادوستا، سیدحسن حسینی، طاهر صفارزاده، نصرالله مردانی، سلمان هراتی، علی معلم دامغانی، علی موسوی گرمارودی، حمید سبزواری و احمد عزیزی را انتخاب کرده که از همان سال‌های نخست انقلاب با اشعارشان نام‌آور شدند. کاظمی برای پرهیز از حجیم شدن کتاب، از ارائه نمونه آثار شاعران پرهیز می‌کند. در این اثر، سروده‌های شاعران به‌ضرورت بازخوانی انتقادی آن‌ها ارائه شده‌اند و از رهگذار این مسئله، مخاطب می‌تواند با نمونه شعر جمعی از شاعران انقلاب اسلامی آشنا شود. به گمان کاظمی، در شعر حمید سبزواری که او را پیشکسوت شعر انقلاب می‌نامد، نسبت به جریان انقلاب تمهید محتوایی وجود دارد. اشعار اوستا نمودار تسلط بسیار بر قالب‌ها و اسلوب‌های کهن است. پیشگامی طاهره صفارزاده در شعر نو انقلاب در آثارش مشهود است. در کارهای موسوی گرمارودی، مانند «خط‌خون» پیشگامی در نوعی از شعر نو آیینی بیشتر نمود دارد. به باور این شاعر افغان، در شعر علی معلم احیای قالب مثنوی با ایجاد تلفیقی از نوگرایی و باستان‌گرایی به چشم می‌خورد. در اشعار قیصر امین‌پور تعادل و جامعیت دیده می‌شود. کاظمی در کتاب خود، حمید سبزواری را از وارثان سنت قصیده‌سرایی قدیم و در نقطه مقابل شاعری تصویرپرداز چون نصرالله مردانی می‌داند. کاظمی در این کتاب تنها به نقد شاعران اکتفا نکرده است و در کنار آن با یادآوری بعضی نکات دیدگاه‌های خود را در مورد گونه‌های مختلف شعر بیان کرده است. کتاب «ده شاعر انقلاب» تولید مرکز آفرینش‌های ادبی حوزه هنری است که در ۳۶۰ صفحه، قطع رقیمی و در تیراژ ۲۵۰۰ جلد و با قیمت ۵ هزار و ۵۰۰ توسط سوره مهر منتشر شده است.

■ **خورشید بر کدام شانه می‌تابد؟**

تا به حال رمانی با موضوع انقلاب اسلامی خوانده‌اید؟ به نظر می‌رسد نخستین رمانی که درباره انقلاب اسلامی نوشته شده، «زن‌دهاد مرگ» ناصر ایرانی است؛ رمانی با دید روشنفکری. هرچند پیش از آن محمود گلایدرامی «حظله‌های انقلاب» را که فضایی خاطر‌گونه دارد نوشت. از دیگر داستان‌های با موضوع انقلاب می‌توان به «خداحافظ برادر» محمدرضا سرشار، «سیاه‌چمن» امیرحسین فردی و «اسیر زمان» اسماعیل فصیح اشاره کرد. برخی از رمان‌هایی که با موضوع انقلاب در این سال‌ها منتشر شدند به بررسی شرایط اجتماعی مردم ایران در مناطق محروم پرداخته‌اند؛ از جمله رمان «خورشید بر شانه راستشان می‌تابید» که موفق به کسب رتبه سوم جشنواره داستان انقلاب سال ۸۹ شد. این کتاب پنجمین کتاب جوادفهمی است که رمان‌های «دوران سرد» و «ستاره‌های دب‌اصغر» و مجموعه داستان‌های «تاکسی سمند» را راهی بازار نشر کرده است.. خورشید بر شانه راستشان می‌تابید، که از دیدگاه اول شخص روایت می‌شود، به نوعی حاصل هشت سال زندگی نویسنده در بلوچستان و همزیستی با مردمان بلوچ آن منطقه است که هم‌زمان با روایت داستانی عاشقانه، از زندگی و فقر و باورها و سنت‌های مردمان بلوچ می‌گوید و روایتی خواندنی از تضاد عشق با تعصبات قومی مردمان بلوچ می‌سازد.

بینوایان (۱۸۶۲)

کمتر کسی است که از آن‌وال‌ژان رانشناس؛ مردفقیری که درزدین یک قرص نان سر نوشتش را زیرپو کرد. او راهی پرفرازونشیب را می‌پیماید و دست آخر، همه زندگی‌اش را فدای تعهد اخلاقی‌اش برای نگهداری از دختر بازمایند زنی فقیر می‌کند. ویکتور هوگو با روایت زندگی قهرمان «بینوایان» نشان می‌دهد که تنگدستی، ظلم، بی‌عدالتی، تبعیض طبقاتی و انحصار قدرت و ثروت در جامعه آن‌روز فرانسه، سرانجام همچون مدلی چرخ سرباز می‌کند و موج خشم مردم طبقات متوسط و فقیر، به نهضتی اجتماعی و انقلابی بدل می‌شود.

قهرمانان هوگو در یکی از مهم‌ترین قسمت‌های رمان با انقلاب ۱۸۴۸ فرانسه به‌عنوان یکی از وقایع مهم تاریخی این کشور مواجه می‌شوند.

دن آرام (۱۹۴۰)

بسیاری از منتقدان رمان «دن آرام» را شاهکار میخائیل شولوخوف می‌دانند که هم به صلح می‌پردازد و هم به جنگ. جنگی که شولوخوف از آن می‌نویسد هم جنگ جهانی اول است و هم جنگ داخلی شوروی. نویسنده برای روایت همه این مقاطع زمانی بازبردستی، سر نوشت مردی به نام گریگوری پانتلویچ ملخوف را دستمایه داستانش قرار می‌دهد؛ که برای برقراری عدالت در جبهه‌های گوناگون می‌جنگد و در انقلاب اکتر با عقاید سرخ‌های کمونیست و سفیدهای هواخواه امپراتوری آشنا می‌شود. در این داستان شولوخوف با هوشمندی، انقلاب و جنگ را در قالب حاشیه‌ای از عشق ممنوعه اما شورانگیز شخصیت اصلی توصیف می‌کند.

انقلاب‌ها به روایت نویسندگان بزرگ جهان

از سال ۱۷۸۹ میلادی، موضوع جدیدی پیش روی نویسندگان بود؛ انقلاب کبیر فرانسه. آن‌ها انقلاب را با جان و دل لمس کرده بودند و پیامدهایش را به چشم دیده بودند. از همان زمان نویسندگان بزرگی حوادث انقلاب را در قالب داستان روایت می‌کردند. انقلاب کبیر فرانسه، انقلاب اکتبر روسیه، انقلاب مشروطه ایران، انقلاب چین، انقلاب کوبا و کشورهای آمریکای جنوبی همه دستمایه رمان‌ها و داستان‌های زیادی قرار گرفته است. در ادامه به معرفی چند رمان مشهور از نویسندگان بزرگ جهان درباره انقلاب می‌پردازیم.

خانه ارواح (۱۹۸۲)

یکی از بهترین آثار ایزابل آلتده، نویسنده شیلیایی، «خانه ارواح» است. این رمان از چالش‌های چهار

نسل از خانواده‌ای شیلیایی پرده برمی‌دارد که پس‌لرزه‌های انقلاب شیلی را تجربه می‌کنند. خانه ارواح، همچون سر نوشت سیاسی شیلی، مجموعه‌ای از عشق‌ها و نفرت‌هاست که در آن کودتای نظامی ژنرال آگوستو پینوشه و سقوط خونین سالوادور آلتده نیز روایت می‌شود. رمانی که می‌تاون آن را بازخوانی یک انقلاب در آمریکای جنوبی دانست. داستان نزاع‌ها و ناکامی‌ها و قربانی‌های سیاست، و معصومیت‌ها و آرمان‌هایی که فدای خودخواهی‌ها و خودکامگی‌ها شدند.

گذر از رنج‌ها (۱۹۴۱)

به نظر می‌آید که در بیشتر رمان‌های انقلاب، نویسندگان مشهور جهان مشتاق بوده‌اند هیجان

ناگهانی انقلاب را با چاشنی عشق بیامیزند. خلق موقعیت‌های عاشقانه در پیش‌زمینه یا پس‌زمینه جنگ و مرارت‌ها و بی‌رحمی‌های آن‌ان تصویر غیررمانتیک‌ی از عشق می‌دهد. تولستوی، نویسنده روس، هم‌از این قاعده مستثنا نیست و در رمان «گذر از رنج‌ها» زندگی عاشقانه دو خواهر را در تکانوی انقلاب اکتبر روسیه نقل می‌کند و البته در بخش‌هایی از رمان نیز به‌مرور جنگ‌های داخلی شوروی و جنگ جهانی اول می‌پردازد. تولستوی برای این رمان جایزه استالین را دریافت کرده است.

انقلاب در بینوایان صرفاً به مقطعی خاص از زندگی ژان‌وال‌ژان و دخترخوانده‌اش کورتز مربوط می‌شود، اما ویکتور هوگو آن را به‌عنوان جریانی اصلی در رمان نودوسه نیز مورد تحلیل قرار می‌دهد.

او در این رمان، زیرپو زندگی یک اشراف‌زاده، یک نماینده ملت و عضوی از جنبش انقلابی را به رشته تحریر درمی‌آورد. هریک از این سه نفر، معرف قشر خاصی از جامعه در جریان انقلاب کبیر فرانسه. گرچه آن‌ها تلاش می‌کنند ضربه‌نگ سرنوشتشان را به یکدیگر نزدیک کنند اما دست تقدیر و جبر روزگار برای آن‌ها فرجامی متفاوت رقم می‌زند.

داستان دوشهر (۱۸۵۹)

چارلز دیکنز با آفرینش رمان «داستان دوشهر» یکی از پرفروش‌ترین کتاب‌های جهان را از خود به یادگار گذاشت که در آن بخش‌هایی از انقلاب کبیر فرانسه به تصویر کشیده شده است. دیکنز در این رمان به زندگی زنی به نام لوسی در بستر انقلاب فرانسه می‌پردازد؛ انقلابی که مرگ و زندگی همسر و مرد دیگری که عاشق اوست را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هرچند او در این رمان انقلاب را سرنوشتی محتوم برای جامعه فرانسه می‌داند، نشان می‌دهد که این هیجان ناگهانی به خشم و خونت و انتیجامد و تر و خشک را با هم می‌سوزاند. و در این آنتنی که به پاشده احساسات انسانی و عشق بیشترین آسیب را می‌بینند.

